

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2017

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

Παρασκευή 9 Ιουνίου 2017

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Πλάτωνος Πρωταγόρας 322d, 323c

A1. Μετάφραση

Στις άλλες δηλαδή ικανότητες , όπως ακριβώς λες εσύ, αν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής ή (ικανός) σε οποιαδήποτε άλλη τέχνη στην οποία όμως δεν είναι, ή τον περιγελούν ή θυμώνουν μαζί του, και οι συγγενείς του πλησιάζοντάς τον , τον συμβουλεύουν σαν να είναι τρελός. Στη δικαιοσύνη όμως και στην άλλη πολιτική αρετή κι αν ακόμη γνωρίζουν για κάποιον ότι είναι άδικος, αν αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια σε βάρος του μπροστά σε πολλούς, εκείνο το οποίο θεωρούσαν (σ' εκείνη την περίπτωση) ότι είναι σωφροσύνη, να λέει δηλαδή κάποιος την αλήθεια, εδώ το θεωρούν τρέλα και ισχυρίζονται ότι πρέπει όλοι να λένε ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι, διαφορετικά (λένε) ότι είναι τρελός αυτός που δεν προσποιείται ότι είναι δίκαιος. Γιατί κατά τη γνώμη τους είναι αναγκαίο ο καθένας να συμμετέχει σ' αυτήν κατά τούτον τον τρόπο (έτσι) ή, διαφορετικά, να μην έχει θέση ανάμεσα στους ανθρώπους.

B1. Ο Πρωταγόρας συνεχίζει την προσπάθεια του να αναδείξει ότι όλοι έχουν μερίδιο στην πολιτική αρετή, «ήγουνται πάντες .... πολιτικής αρετής», θέση που απορρέει από τη διήγηση του μύθου του Προμηθέα. Άποψη για την οποία δεν κάνει λόγο καθαρά ο Σωκράτης. Την εισήγαγε ο Πρωταγόρας στη συζήτηση και τη θεωρεί ως δεδομένο, σαν να απορρέει από την άποψη των Αθηναίων ότι η πολιτική αρετή δεν είναι κάτι που διδάσκεται. Στην ενότητα αυτή ενισχύει την άποψη του με ένα "τεκμήριον", μια απόδειξη δηλαδή που στηρίζεται σε δεδομένα της καθημερινής εμπειρίας. Το τεκμήριο αυτό αντλεί την αξία του από την κοινή αντίληψη και τη συμπεριφορά των ανθρώπων στην καθημερινή ζωή. Προβαίνει , δηλαδή, στη συγκριτική εξέταση δύο παραδειγμάτων από την αθηναϊκή κοινωνία. Το πρώτο αναφέρεται στη στάση της κοινής γνώμης απέναντι στους ειδικούς σε

έναν τεχνικό τομέα , εδώ σε έναν αυλητή, (έν γάρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ... ὡς μαινόμενον). Αναφέρεται δηλαδή στις άλλες αρετές, οι οποίες δεν έχουν ηθικό περιεχόμενο ούτε σχετίζονται με τα στοιχεία του χαρακτήρα του ανθρώπου. Πρόκειται για τεχνικές γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες, οι οποίες είναι άσχετες προς την πολιτική. Αν λοιπόν κάποιος ισχυρίζεται ότι κατέχει καλά την τέχνη του αυλού (ή οποιαδήποτε άλλη) ενώ κάτι τέτοιο δεν ισχύει, προκαλεί το γέλιο ή την αγανάκτηση (καταγελῶσιν ή χαλεπαίνουσιν) των άλλων και τις συμβουλές των δικών του ανθρώπων. Η συμπεριφορά του θεωρείται παραφροσύνη καθώς δεν διαθέτει τη στοιχειώδη αυτογνωσία, διότι δεν παραδέχεται μια αδυναμία που για όλους τους υπόλοιπους είναι εμφανής. Επαινείται λοιπόν όποιος λέει την αλήθεια. Παραδέχεται δηλαδή την ανικανότητα του στην τέχνη του αυλού και δεν καταδικάζεται στη συνείδηση της κοινής γνώμης.

Το δεύτερο παράδειγμα σχετίζεται με τις ηθικές ιδιότητες, όπως η δικαιοσύνη, η οποία αποτελεί ένα στοιχείο από τα πολλά που περιλαμβάνει η πολιτική αρετή (δικαιοσύνης τε και τῆς ἄλλης πολιτικῆς ἀρετῆς). Στην περίπτωση λοιπόν της πολιτικής αρετής θεωρείται σωστό να λένε ὅλοι ότι είναι δίκαιοι, ακόμα και αν δεν είναι. Ο δημόσιος ισχυρισμός κάποιου ότι είναι άδικος και ότι δεν κατέχει τη δικαιοσύνη προκαλεί την έκπληξη των υπολοίπων. Η κοινή γνώμη αποδέχεται ότι ο καθένας είτε είναι δίκαιος είτε όχι πρέπει (δεῖ) να υποστηρίξει ότι είναι ή φαίνεται δίκαιος (προσποιούμενον δικαιοσύνην). Όποιος αποκλίνει από τη στάση αυτή δεν γίνεται αποδεκτός ως μέλος της κοινωνίας. Κυριαρχεί η αντίληψη ότι η κοινωνική συνύπαρξη των ανθρώπων δε συμφωνεί με την αδικία , η οποία απειλεί τη συνοχή της κοινωνίας.

Καταλήγει λοιπόν στην άποψη ότι ὅλοι πρέπει να λένε ότι κατέχουν την πολιτική αρετή (εἶναι δίκαιοι) και ότι είναι ανάγκη (ἀναγκαῖον) ὅλοι οι ἄνθρωποι να ἔχουν μερίδιο στη δικαιοσύνη και την ἄλλη πολιτική αρετή. Όταν από κάποιον λείπει η έννοια του δικαίου, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει στο ανθρώπινο γένος (ἢ μὴ εἶναι ἔν ἄνθρώποις), γιατί υστερεί και αποτελεί απειλή για τους ιδρυτικούς σκοπούς της κοινωνίας. Έτσι ο Πρωταγόρας αποδεικνύει τι πρέπει να γίνεται (δεοντολογικό επιχείρημα). Αποδεικνύει την αναγκαιότητα της συμμετοχής ὅλων των ανθρώπων στην πολιτική αρετή ως προϋπόθεση για την εξασφάλιση της συνοχής του συνόλου και της ύπαρξης πόλης.

B2. Σύμφωνα με τη θέση του Πρωταγόρα ὅσον αφορά τη δικαιοσύνη και την πολιτική αρετή, θεωρείται σωστό να υποστηρίζουν ὅλοι ότι είναι δίκαιοι ακόμα και εἰάν δεν είναι. Ο αντιθετικός σύνδεσμος "δέ" αντιδιαστέλλει τη δικαιοσύνη και την ἄλλη πολιτική αρετή, με τις τέχνες. Έτσι, ενώ στις τέχνες η ειλικρινής αποδοχή της αδυναμίας θεωρείται σωφροσύνη, στις ηθικές αρετές, όπως η δικαιοσύνη, η ἴδια ειλικρίνεια θεωρείται τρέλα. Και υποστηρίζει ότι ὅποιος αποκλίνει από την προσποίηση της δικαιοσύνης δεν μπορεί να γίνεται αποδεκτός ως μέλος της κοινωνίας. Η συμμετοχή ὅλων στη δικαιοσύνη είναι αναγκαίος ὅρος της ἀνθρώπινης ὑπαρξης. Δεν μπορεί να νοηθεί ἄνθρωπος χωρίς κάποιο

ελάχιστο έστω (άμῶ γέ πως), μερίδιο στην πολιτική αρετή. Γίνεται φανερό λοιπόν ότι η πολιτική αρετή θεωρείται από τον Πρωταγόρα σύμφυτη με την ανθρώπινη ιδιότητα. Ακόμα και ένας άδικος είναι σε θέση να διακρίνει τη δίκαιη και την άδικη πράξη. Έχει μέσα του δηλαδή κάποια στοιχεία δικαιοσύνης, που όμως δεν έχουν καλλιεργηθεί, ώστε να τον αποτρέψουν από τη διάπραξη αδικίας. Ο σεβασμός και η δικαιοσύνη (τα συστατικά της πολιτικής αρετής) πρέπει να χαρακτηρίζουν όλους τους ανθρώπους, ώστε η συμπεριφορά τους να διέπεται από κανόνες που επιτρέπουν την ομαλή κοινωνική συμβίωση.

Η συμμετοχή λοιπόν όλων στην πολιτική αρετή θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την ανθρώπινη ύπαρξη και τη συγκρότηση κοινωνιών. Το να ομολογεί λοιπόν κάποιος την αλήθεια, ότι δηλαδή είναι άδικος, θεωρείται παραφροσύνη γιατί από τη μία θα αμαυρωθεί η δημόσια εικόνα του και από την άλλη θα υποστεί ποινές, όπως είναι η εξορία (ή μή είναι εν άνθρωποις) ή ακόμα και η θανατική ποινή που προτείνει ο Δίας με νόμο που έχει θεσπίσει σε προηγούμενη ενότητα για τη συμμετοχή στο σεβασμό και στη δικαιοσύνη. Κανένας λοιπόν λογικός άνθρωπος δε θέλει να του συμβεί κάτι τέτοιο, γιατί ακυρώνει την ανθρώπινη φύση του. Ο Πρωταγόρας επίσης φαίνεται να διεισδύει στη νοοτροπία των ανθρώπων και να παρατηρεί ότι δεν τους ενδιαφέρει το τι πρέπει ή είναι σωστό να κάνουν, αλλά το τι τους συμφέρει να κάνουν. Επίσης δεν τους ενδιαφέρει η πραγματική τους εικόνα (το είναι), όσο η εικόνα που συνάδει με τα προβαλλόμενα κοινωνικά πρότυπα και το κοινώς αποδεκτό σύστημα αξιών (το φαίνεσθαι). Η κοινωνική ηθική πρέπει να αφορά όλους τους ανθρώπους, διαφορετικά θέτουν τον εαυτό τους έξω από την κοινωνία και υφίστανται ό,τι συνεπάγεται αυτό.

B3. Στο μεταφρασμένο απόσπασμα που μας δίνεται ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι η πολιτική αρετή δε διδάσκεται και χρησιμοποιεί το εξής επιχείρημα. Ξεκινά με την παραδοχή ότι οι Αθηναίοι είναι σοφοί και διευθετούν με τον καλύτερο τρόπο τα θέματα της πόλης τους. Όταν λοιπόν συγκεντρώνονται στην εκκλησία του δήμου προκειμένου να ανταλλάξουν απόψεις για κάποιο έργο οικοδομικό ή ναυπηγικό, συμβουλευούνται μόνο τους ειδικούς (π.χ. οικοδόμους, ναυπηγούς κ.α.) αυτούς δηλαδή που έχουν τις ιδικές γνώσεις, έχουν εκπαιδευτεί και διδαχτεί τη σχετική τέχνη. Στα ειδικά – τεχνικά λοιπόν θέματα αναγνωρίζονται ως ικανοί να συμβουλευθούν μόνο αυτοί που έχουν αποκτήσει τις σχετικές γνώσεις μετά από διδασκαλία. Όταν όμως πρόκειται να συζητήσουν για πολιτικά θέματα (που αφορούν τη διοίκηση της πόλης), τότε επιτρέπεται όλοι να εκφράσουν τη γνώμη τους και να πάρουν μέρος στη λήψη αποφάσεων, άσχετα με προσωπικά χαρακτηριστικά όπως το επάγγελμα, την κοινωνική ή οικονομική θέση τους. Και μάλιστα τονίζει ο Σωκράτης “γιατί εσύ χωρίς να έχεις διδαχθεί .... δώσεις και συμβουλές”. Από τη στιγμή λοιπόν που για εξειδικευμένα θέματα οι Αθηναίοι αποδέχονται μόνο τους ειδικούς ενώ για τα πολιτικά θέματα αποδέχονται ως σύμβουλο τον καθένα χωρίς να έχει προηγηθεί καμιά διδασκαλία, αποδεικνύεται κατά το Σωκράτη ότι οι Αθηναίοι δε θεωρούν ότι το πράγμα αυτό είναι κάτι που διδάσκεται, δηλαδή δεν μπορεί να διδαχτεί όπως οι άλλες ειδικές γνώσεις. Υπονοεί λοιπόν ότι όλοι κατέχουν την πολιτική αρετή και, επομένως, είναι κάτι το

έμφυτο. Βέβαια αυτές, οι ιδέες δεν διατυπώνονται ξεκάθαρα και με διεισδυτικό τρόπο από το φιλόσοφο.

Ο Πρωταγόρας, αντίστοιχα, στο απόσπασμα από το πρωτότυπο κείμενο που μας δίνεται συμφωνεί με το Σωκράτη σχετικά με τη στάση των Αθηναίων στην εκκλησία του δήμου. Στόχος του είναι να εξηγήσει τη συμπεριφορά των Αθηναίων στην εκκλησία του δήμου δίνοντας κυρίως βαρύτητα στο στοιχείο της καθολικής συμμετοχής στην πολιτική αρετή. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, στα ειδικά θέματα δέχονται μόνο τους ειδικούς, ενώ στα πολιτικά δέχονται όλους τους πολίτες. Αυτό είναι δικαιολογημένο (εϊκότως , ώς ἐγώ φημι), όπως έχει δείξει ο μύθος: οι τέχνες μοιράστηκαν σε λίγους, ενώ η αιδώς και η δίκη μοιράστηκαν σε όλους. Η καθολική διανομή της πολιτικής αρετής ήταν απαραίτητη προκειμένου να υπάρξουν πόλεις. Χωρίς τη συμμετοχή όλων στην πολιτική αρετή ήταν αδύνατη η συγκρότηση αυτών. Επομένως, η καθολικότητα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την ύπαρξη και διατήρηση των πόλεων. Η αναγκαιότητα αυτή αποτελεί και την εξήγηση που δίνει ο Πρωταγόρας για τη συμπεριφορά των Αθηναίων.

Ωστόσο, ενώ οι δυο συνομιλητές συμφωνούν ως προς τη συμπεριφορά των Αθηναίων στην εκκλησία του δήμου, διαφωνούν ως προς το διδακτικό της αρετής. Ενώ ο Σωκράτης παίρνει ως δεδομένο αυτή τη συμπεριφορά για να αποδείξει το μη διδακτό της αρετής, ο Πρωταγόρας επιχειρεί απλά να την εξηγήσει με τη βοήθεια πάντα του μύθου. Η στάση των Αθηναίων χρησιμοποιείται από το Σωκράτη ως απόδειξη ότι η πολιτική αρετή δε διδάσκεται. Η στάση των Αθηναίων , από την άλλη, εξηγείται από τον Πρωταγόρα με το σκεπτικό ότι όλοι έχουν μερίδιο στην πολιτική αρετή, ως προϋπόθεση για την ύπαρξη των πόλεων. Προσπαθεί δηλαδή να τονίσει την αναγκαιότητα και την καθολικότητα της αρετής και στη συνέχεια να προχωρήσει στην απόδειξη για το διδακτό αυτής.

B4.

- α.** Σωστό
- β.** Λάθος
- γ.** Σωστό
- δ.** Σωστό
- ε.** Λάθος

B5.α.

ἴωσιν	: εισιτήριο
δεῖ	: ένδεια
ἀνέχονται	: έξη
εἰδῶσιν	: συνείδηση

B5. β.

- ἀρετῆς** : Η ἀρετή της δικαιοσύνης πρέπει να αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό κάθε υπεύθυνου πολίτη.
- λόγος** : Ο λόγος που καθυστέρησα να προσέλθω στην τάξη έγκαιρα είναι μια ξαφνική αδιαθεσία που αισθάνθηκα.
- δημιουργικῆς** : Πολλά παιδιά έλαβαν μέρος στο σχολικό διαγωνισμό δημιουργικής γραφής που διοργανώθηκε από το υπουργείο παιδείας.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ισοκράτους, Φίλιππος, 26 – 27 (εκδ. Teubner)

Γ1. Μετάφραση

Όταν ο λόγος (ο ρητορικός λόγος) λοιπόν στερείται και την άποψη του ρήτορα και τη φωνή και τις αλλαγές που συμβαίνουν στους ρητορικούς αγώνες, ακόμα και τις συγκυρίες (περιστάσεις) και τη φροντίδα (το ενδιαφέρον) για τις πράξεις, και καθόλου (ο λόγος) δεν είναι κάτι το οποίο συναγωνίζεται και μαζί πείθει, αλλά γίνεται κενός και απογυμνωμένος από όλα ανεξαιρέτως όσα έχουν ειπωθεί προηγουμένως, όταν όμως κάποιος τον ξαναδιαβάσει αντικειμενικά και χωρίς να φανερώνει στοιχεία του χαρακτήρα του (της προσωπικότητας του) αλλά σαν να απαριθμεί, εύλογα, νομίζω, φαίνεται σε όσους τον ακούν ότι είναι κακός (κατώτερος, ποταπός, αναποτελεσματικός). Αυτά πράγματι θα μπορούσαν να βλάψουν αυτόν πιο πολύ που τώρα παρουσιάζεται και να τον κάνει να φαίνεται υποδεέστερος.

Γ2. α.

ἀναγιγνώσκω	: ἀνάγνωθι
ἀπαριθμῶν	: ἀπαριθμοῖεν
τοῖς ἀκούουσιν	: ἀκούσεσθαι
μάλιστα	: μάλα
φαίνεσθαι	: φανῆτε

2.β. «τῶν μὲν προειρημένων ἀπάντων ἔρημος γένηται»: τοῦ μὲν προειρημένου ἅπαντος ἔρημοι γένωνται.

- Γ3.α. τῶν μεταβολῶν** : αντικείμενο στο **ἀποστερηθῆ** .
- τῶν προειρημένων** : επιθετική μετοχή / γενική αντικειμενική, ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός στο **ἔρημος**.
- γυμνός** : κατηγορούμενο στο υποκείμενο (εννοούμενο) ὁ λόγος μέσω του συνδετικού ρήματος **γένηται**.
- εἰκότως** : επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο **δοκεῖ** .
- τοῖς ἀκούουσιν** : επιθετική μετοχή, δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο **δοκεῖ**.

Γ3.β.

«Ἄπερ καὶ τὸν [...] ἐπιδεικνύμενον μάλιστ' ἂν βλάψειε καὶ φαυλότερον φαίνεσθαι ποιήσειεν»:

Η πρόταση είναι κύρια. Η αναφορική αντωνυμία **ἄπερ** στην αρχή περιόδου μεταφράζεται με την αντίστοιχη δεικτική αντωνυμία (τάδε). Η πρόταση εκφέρεται με δυνητική ευκτική και δηλώνει το δυνατό στο παρόν και στο μέλλον.

- ♦ **ἄπερ:** υποκείμενο του ρήματος **ἂν βλάψειε**, αττική σύνταξη.
- ♦ **τον ἐπιδεικνυμενον:** επιθετική μετοχή ως ομοιόπτωτος επιθετικός προσδιορισμός στο εννοούμενο αντικείμενο “λόγον” του ρήματος **ἂν βλάψειε** ή ως αντικείμενο του ρήματος **ἂν βλάψειε**.
- ♦ **φαυλότερον:** κατηγορούμενο στο εννοούμενο αντικείμενο “λόγον” μέσω του συνδετικού **φαίνεσθαι**.
- ♦ **φαίνεσθαι:** τελικό απαρέμφατο, ως απαρέμφατο του αποτελέσματος στο **ποιήσειεν**.